

Idö MED KROKÖ

Natur

Lindödjupet avskärmas i norr av ett pärlband öar med förankring i fastlandet i väster. Längst i öst ligger Idö, som också är störst. Idö, en till konturen lite spretig men fyrkantig ö, mäter dryga kilometern på längden och knappa kilometern på bredden. Berggrunden består till stor del av äldre granit, som går i dagen eller täcks av storstenig morän. I dalsänkorna finns sandblandad mylla och lera. På öns västra sida tornar ett svallgrusfält upp sig till en fem meter hög strandvall, för att i terrasser sänka sig ner mot Idösund. Den norra delen av Idö är idag till stora delar barrskogbevuxen, medan ljust lövinslag dominerar i de byggelsenära markerna i söder. Östra stranden möter öppna havet, som tuktar granen till låga och krypande former på mestadels renspolade klipphällar. Bocköarna i söder och Idöklubben tillsammans med småklabbarna på östra sidan ger Idölandet två stora men väl skyddade vikar med bra hamnlägen.

Krokö, som ligger väster om Idö och Idösund, är i mångt och mycket Idös motsats. Ön är fullständigt oregelbunden till formen med mängder av djupt inskränande vikar och småklabbar som en frälsarkrans runt om. Krokölandet utgörs av en kontrastrik blandning av uppgrundade glon (rena gungflyn ställvis) med fodig grönska och branta bergknallar med torr barrskog. Ön är pga den täta vegetationen och gungflyglona ganska svårtillgänglig.

Namnet Idö vittnar om förekomst av idegran (*taxus baccata*) liksom alla andra plats- eller ortnamn med för- eller efterledet id. Idegran är mycket sällsynt utmed kusten och är dessutom en buske/träd med synnerligen speciella egenskaper: Den växer oerhört långsamt, men kan i gengäld bli sällsynt gammal (1000 år lär vara vardagsmat). Veden är mycket seg har därför varit perfekt till pilbågar, senare till svarveriarbeten av olika slag bla verktygsskaft. Hela växten -med undantag av fröhöljet- är mycket giftig, vilket även gett idegranen medicinal användning. Att en så speciell buske/träd varit utslagsgivande i folklig namngivning är inte att undra på. På Krokö finns vid södra gloet en plats kallade Idekroka, och mycket riktigt växer idegran även här.

Historia

Förhistoria

Idös höjd är inte så imponerande, merparten av ön ligger inte mer än fem meter över havet. Endast några enstaka klackar sträcker sig dock hela 15 meter upp över tillvaron. En så låg ö har varit vattentäckt till in på järnålder, med undantag av de högsta bergklackarna, som bildat kobbar i en vidsträckt arkipelag. Vi räknar med att havet stod ca två meter över dagens nivå vid medeltidens början. Terrängförhållandena på Krokö däremot är något annorlunda genom att vara bergigare över lag, men inte högre. Det finns inga kända fasta förhistoriska lämningar på Idö. Däremot finns på Krokö en stensättningslikande och två röseliknande lämningar. Alla ligger strategiskt på höjcklackar ovanför vattnet och invid den gamla farleden. Det är många gånger svårt att avgöra om en stensamling verkligen är eller har varit en grav. Många gravar är under senare tid ”ombyggda” till kummel och sjömärken, andra är omplockade av nyfikenhet och skattlystnad. Närmsta kända helt säkra förhistoriska lämning är en liten stensättning på Lindö, strax utanför Hornslandet.

Tomtningar

Flera av ytterskärgårdens öar i Västrums socken var under medeltid allmänning, dvs mark som tillhörde alla eller ingen och som därmed kunde brukades gemensamt, där så var möjligt. Flera av de yttre öarna nyttjades helt säkert som bas för säsongsfiske vår, sommar och höst när framför allt strömmingen var fet och rörde på sig. Troligtvis byggde varje hushåll sig bodar, där man bodde under fiskesäsongen och där man kunde förvara redskap, salt och fångst. Det är grunderna till sådana bodar vi idag kan hitta på flera öar runt om i skrägården, ibland långt upp på land, ibland precis ovanför en naturhamn. Grunderna består av lagd sten. Hur överbyggnaden såg ut vet vi inte. Dessa grunder kallas allmänt för tomtningar.

Den fisk som landades saltades eller torkades. När hösten kom flyttade man hem med sommarens fångst, som blev bas såväl i det egna skafferiet som en försäljningsprodukt. Även herregårdarna bedrev säsongsfiske på sina öar i ytterskärgården av samma anledning. De olika ägoförhållanden kan dock inte spåras i tomtningarna, som ser likadana ut överallt. På Idö finns en gammal husgrund just invid Nedre Sundshagen. Denna grund är dock inte så gammal. Detsamma gäller den grund som finns på Krokö (se nedan). På Södra Bockholmen däremot finns en präktig tomtning, som med största sannolikhet utgjort tillfälligt läger för utskärsfiskare. Tomtningen ligger idag långt upp på land, men under medeltidens första hälft invid det glo, som då trängde långt in på ön och utgjorde en synnerligen väl skyddad naturhamn. Detsamma gäller tomtningen på Grössleskär, norr om Idö.

På Idös nordvästra strand ligger en ödekyrkogård, allmänt kallad kolerakyrkogård. Den är oregelbundet fyrkantig 20-23 x 18 meter med uppkastad klappervall runt om. När den anlades, vilka som här fick sin sista vila eller hur många vet vi inget om. Den är helt klart betydligt yngre än tomtningarna runt om på öarna.

Jordnatur

Idö hörde, liksom större delen av den norra skärgården, under i alla fall senare delen av medeltiden under Fågelvik och var alltså frälsejord. Sedan 1500-talet var Idö delat i två gårdar med olika ägare, sedemera hemman, båda ännu av frälse natur. Det ena lydde en tid under Valstads säteri, men skattlades till $\frac{3}{4}$ mantal 1702 och indelades på landsstaten till kronofogdens lön. Den andra skattköptes ungefär samtidigt och indelades som systerhemmanet.

Lotsväsendet

Inomskärsleden går sedan gammalt genom Idösund. Denna är rakare, kortare och bekvämare än Spåröleden. Idösund är en av replipunkterna längs Kalmarmarkusten i de äldre segel- beskrivningarna. Några notiser från senmedeltid bekräftar detta; så tex rastade drotsen Krister Nilsson (Vasa) och marsken Karl Knutsson (Bonde) här 1437 liksom kung Kristoffer av Bajern 1444. Idösund var -och är- alltså en hållplats på vägen genom Tunaläns och Tjust skärgårdar.

RagnarWirsén, som forskat kring lotsväsendets uppkomst, menar att det är här och endast här utefter leden Stegeholm – Kalmar, man kan finna den utvecklingslinje som leder mot det lotsväsende som fick sin fasta form genom Karl XI:s förordningar. Det är utefter denna segelled som landets första lotstaxa införs 1606. Idö är i detta sammanhang en huvudort och Lotsön med stort L i denna del av skärgården.

Den tidigaste lotsningen utfördes i regel av den vid segelleden boende befolkningen och inskränkte sig vanligen till den skärgård där styremannen bodde. Den första mer organiserade lotsning till kom under Gustav Vasas tid och var främst avsedd för Kronans fartyg. Gustav Vasa ålade allmogen i vissa kusttrakter att mot skattefrihet styra kungens skepp. Även frälsegods kunde åta sig sådana tjänster mot skattelättnader. Under 15- och 1600-talen blev flera skärgårdshemman förklarade som lotshemman mot att de utförde lotstjänst. Lotshemmanen upptogs i en av Kammarkollegium fastställd lotsjordebok. Det var vanligt att yrket gick i arv från far till son, vilket bla medförde att lotshemmanen behölls odelade.

Lotsarna var män i statens tjänst, men med ringa kontant lön. De avlönades indirekt genom lotstaxan och arrendebostad med tillhörande jord. Även statens män levde i självhushållningen och fick föda på bordet huvudsakligen genom eget fiske och jordbrukande.

Styremann

Exakt hur och när det hela började för Idös del, vet vi förstås inte. Idö omnämns inte i kung Valdemars jordebok. Men ön hörde under 1400-talet till Fågelvik, såsom många öar i norra skärgården. Hur ön nyttjades av herren på Fågelvik, vet vi inte. Fiske ligger ju nära till hands att tro, men spår i form av tomtningar tex finns inte. Vad vi vet är att Idö upptas i Tjusts jordebok från 1544 som ”frälsegods Idö 1 gård och Idökroka 1 gård”.(”Idökroka” måste vara synonymt med Idekroka på Krokö. Idö är än idag huvudorten i det hemman som Idö och Krokö av ålder bildar.)

1560 lyder Idekroka lyder under fru Karin (Gyllenstierna) till Lagnö. Fiskevattnet var gott men åker sänkades. Idö nämns överhuvud inte. I längden över den första

Älvsborgs lösen 1571 heter hemmanet fortfarande Idekroka och har då i drygt tio år hört till det stureska grevskapet. Från 1580-talet räknas Krokö som styremansort. Styremannen Oluf i Krokö förkommer i källorna från 1500-talet slut. Enligt en hjälpskattelängd från 1599 var han ägare till sju kor, ett sto, ett föl och en flock får och getter. Det bergiga Krokö kan inte erbjuda bete till så många djur, de måste ha betat också på Idö och småholmarna runt om. Under 1600-talets första år uppges omväxlande Krokö och Idö som Olufs boplats. Från 1605 gäller endast Idö som boplats och styremansort. Enligt boskapslängden från 1640 har antalet kor ökat och man höll fortfarande häst.

Vid södra gloet på Krokö finns en plats kallad Idekroka. I ett fint läge invid det nu upp- grundade gloet finns husgrund, en stensködd vattenkälla och andra mer svårtolkade lämningar. Det finns alla skäl att tro att detta är grunden till Olufs hus. Husgrunden vid Nedre Sundshagen på västra Idö, är sedan länge övergiven. Det skulle kunna ha varit Olufs första hus på Idö. Platsen ligger ju helt rätt i förhållande till farleden som ännu på 1500-talet gick i sundet mellan Krokö och Idö.

Idö

År 1611 infördes nya regler för lotsarna innebärande bla upphörde skattelättnader som vederlag för lotsning och intjänade lotspengar drogs hädanefter av på de årliga utlagorna. Dessa nyordningar berörde enbart de lotshemman som var av krononatur, ej frälsegodset under vilket Idö sorterade. Frälsestyremännen besatt fritt sitt hemman som lön för lotsning och gästning och de tycks ha nyttjats flitigt. En av dem som ofta anlätades var Erik Abrahamsson på Idö ”och hans folk”. Men även frälsehemmanen drabbades av danskarnas härjningar längs kusten 1612. Bland mycket annat brände de också ner bebyggelse på Idö. Skärklarlarna var ett segt och envist släkte. Snart var de avbrända öarna åter bebyggda och i full verksamhet. Men tiderna var kärva och danskarna kom igen. Tillsammans med mycket annat elände resulterade detta i stort armod och därmed svårigheter att betala sin skatt. Idö omnämns 1629 som öde, troligen pga bristande skatteförmåga, inte att ön de facto var övergiven. Men som fågeln Fenix reser sig ur askan, reser sig också skärgårdshemmanen ur elände.

Efter en troligen mycket naturlig utgallring bland styremansorterna, återstod 1642 i denna del av skärgården endast Idö som styremansgård. Enligt 1697 års stadga om bemanning på rikets olika lotsplatser, skulle Idö då bebotts av två lotsar, två lotsdrängar och en lotsdräng i lära. Om åtminstone lotsarna och kanske en av drängarna hade familj, fanns ett litet samhälle på ön. Lotsyrket gick ofta i arv inom slakten. På Idö har slakten Idlund ägnat sig åt lotsning allt sedan 1600-talet fram till nedläggningen 1986, totalt nio generationer.

Det föll på Idölotsarnas lott att lotsa fartyg inomskärs. Lotsarna från Städsholmen, Öro och Strupö fick bara lotsa fartyg som angjorde kusten vid dessa platser. Därefter fick Idölotsaren ta över.

Avmätningar

Den äldsta kartan över ” Idöö frälsehemman 1 helt” är upprättad år 1700 som avmätningsskarta för skattläggning. Här finns två hussymboler ”tvenne skiärshemman” vid nuvarande nedre fiskebyn och tre(!) bodar vid det södra gloet.

På tre ställen är en ”åhleåma” utritad; mycket tydligt tecknad med tre fångstarmar som sträcker sig ut från tinan. Ytterligare en avmätning görs 1764. Vid ingetdera tillfället tycks öppen åkermark ha funnits på Idö. Men lantmätaren antyder dock att odling förekommit tidigare, eftersom han i texten tar upp ”lindor”, temporära åkrar upptagna i ängsmarken, vilka också värderas. På den tillhörande kartan är lindorna utritade och betecknade som ”åkermark”, trots att de just vid avmätningen nyttjades som äng. I boskapslängden från 1640 redovisas en hel tunna utsäde på Idö! En viss fluktuation i nyttjandet av inägomarken är med detta tydlig. Sannolikt ”utkonkurrerats” åkerbruket av en synnerligen givande säljakt och ett överflöd av strömming i vattnen utanför ön vid 1700-talets början. Antalet kreatur ökar också successivt. Uppenbarligen är boskapsdriften viktigare än åkerbruket, eftersom åkern nyttjas som äng. Krokö betecknas som en obebyggd holme, nyttjad för bete och vedtäkt.

På en specialkarta över skärgården från 1771-74 finns förutom markeringar för bebyggelse, även med röd skrift ”Kjälla” noterat något sydväst därom. Friskt vatten var ju en förutsättning för bosättning, men också för sjötrafiken i skärgården som med jämna mellanrum måste kunna bunkra färskvatten. Andra vattenkällor finns markerade på Nävelsö, Händelöp, Marsö.

En avmätningsskarta från 1821 visar att lotsbyn fortfarande ligger invid fiskebyns södra glo. Antalet hus och hushåll hade vuxit (det finns nu sex lotsar) liksom den uppodlade marken runt om på ön. Inhägnade ängslindor finns runt om själva byn. Antalet kor är detsamma som år 1700, dvs 10-12 stycken, vilket måste betyda att Idö och Krokö tillsammans inte har bete för fler mular än så, en självbegränsande faktor alltså. Den släta klipphällen som skiljer södra gloet från det norra användes för ”Fiskeredskpens Conserverande”. Det intensiva betet (kossor, får och getter) tillät ingen ny skog att spira. 1821 anhåller lotsarna vördsammast att få ”ärhålla någon understöd af Skogen, ehuru aflägsen den dock är, på kronoallmännings Norrlandet.” 1821 är Idö ett kronolotshemman, dvs det hör nu till staten och inbyggarna har skatteplikt till staten. Ön är uppdelad i hemmansdelar som brukas av lotsarna. Så småningom förvärvade lotsarna äganderätten till dessa hemmansdelar och kunde efter avregleringen av lotshemmanen, sälja dem vidare till andra, företrädesvis släktingar. På så sätt gavs förutsättningar för uppkomsten av fiskebyn.

Övre och nedre byn

Antalet byggnader ökar sakta men säkert liksom bodar och bryggor. Omkring 1840 är på ett sjökort två bryggor utritade i det norra gloet, men ännu inga bodar eller hus där innanför. Enligt en muntlig tradition på ön börjar den övre byn byggas omkring 1860. Än idag kan en viss uppdelning mellan övre och nedre byn urskiljas. Och självklart återfinns de yngsta husen i övre byn och de äldre i nedre byn – fast det är inte så stora skillnader.

Först under 1890-talet började dåvarande Lotsverket uppföra bostäder åt lotspersonalen på en äng strax invid laxvarpet söder om nedre byn, i det som kom att bli lotsbyn. Invid laxvarpet fanns redan lotsutkik och lotshamn, så det var en naturlig utveckling -och specialisering som låg i tiden: Lotsarna blev mer och mer tjänstemän och mindre och mindre fiskarbönder till skillnad från icke-lotsarna på ön. De nya lotsbostäderna var inte utrustade med ladugårdar, endast ett litet

kombinerat höns- och svinhus. Därmed har två bybildningar med två helt skilda försörjningsgrunder utbildats. En uppdelning som skulle bli bestående.

Fiske

Lotsarna var förvisso statens tjänstemän, men trots detta en del av det självhushållande samhället. Boskapsskötsel och fiske var de viktigaste komplementen. När staten tar sin konserverande hand från lotshemmanen och de kan friköpas och delas helt efter privata önskemål, tar många chansen att bli fiskare på heltid.

Idö ligger i mycket fiskrika vatten på gränsen till öppet hav, mitt i såväl blankålens som strömmingens vandringsvägar. Ål- och strömmingsfisket har med andra ord genom tiderna varit viktigt. Redan på avmätningen från år 1700 är homställena utmed både Idö och Krokö utmärkta. I avmätningen från 1764 noteras att det utanför Idö fanns en så stor ”ymnighet af Sill och Strömming” att Idöborna, efter att fyllt de egna förråden, lät grannbyarna fiska mot ersättning. Självklart fiskade man också torsk och fjällfisk med alla tänkbara metoder runt såväl Idö som Krokö. I samma handling omtalas också att säljakten på Idöbankar var så god, att den somliga år kunde täcka öns hela skatteutgift.

1880 reovisas i den samtida statistiken 20 fiskare med tillsammans 510 strömmingsskötare och 15 båtar på Idö. Av dessa var i alla fall tio ålfiskare med 80 hommor. Idöfiskarna levererade en stor del av sin fiskfångst färsk, vilket vid denna tid ännu var ovanligt. Troligtvis var det närheten till Västervik som gjorde detta möjligt. Specialiseringen blev med tiden allt tydligare. Fiskarena bodde kvar i den gamla byn, nära öppet hav, men där också bodar, bryggor och skötgårdar fanns. När lotsstationen drogs in 1986 fanns bara fisket kvar som försörjning.

Under 1950-70-talen fanns på Idö en konservfabrik vars främsta produkt var ”Idö-Ål”. Mycket av produktionen gick på export till Europa. 1961 fanns ännu sex yrkesfiskare och nio binäringsfiskare på ön med tonvikt på ålfiske.

Lika viktigt som fisket tycks jakten ha varit och det in i sen tid. I det avyttringskontrakt för Idö som upprättades av lotsverket 1946, omnämns även jakträtten. Än idag skiftas fiskevattnen enligt det gamla samsystemet. Med fiskelotten följer även jakträtten inom lotten.

Idö Stångskär

Namnet Stångskär berättar om ett stort sjömärke, en stång eller båk, att leda sjöfarten. Varje stång hade sin individuella siluett och toppmärke. Stångmärken har sedan flera sekel uppförts på de yttre skären, men under 1800-talet med en allt växande sjötrafik, växte också behovet av sjömärken och underhåll och förtydligande av gamla. Idö stångskär har som flertalet stångmärken haft en stor triangelformad underdel. Toppmärket har varit en liggande rektangel. Denna siluett är redovisad redan 1838, men kan mycket väl ha funnits långt tidigare.

Till ytterligare hjälp för att leda sjötrafiken rätt, uppfördes på Idö Stångskär 1884 en liten gasoljeeldad fyr med sjätte ordningens linsapparat. Tillsammans med fyren på Spårö, som uppfördes samma år, skulle inseglingen från havet underlättas. Också på Idö byggdes en likadan fyr 1884. Fyren bestod av en liten

vitmålad träkur under plåttak med själva linsen utstickande på ena gaveln. 1947 byggdes fyren på Stångskär om.

Skola

Lotsbarn hade skolplikt tidigare än andra barn, eftersom staten ställde stora krav på sina lotsar vad gällde läs-, skriv- och räknekunskap. Eftersom lotsyrket oftast gick i arv var arbetsgivaren angelägen om att tidigt bilda de blivande lotsarna. Lotsöarna har därmed ofta utvecklats till skolöar. Den första undervisningen på Idö ägde trots dessa ambitioner rum först 1892. Då fanns åtta skolbarn på ön.

Barnantalet bildade under 1900-talets början tillräckligt underlag för en egen skolbyggnad. Tidigare hade undervisning ägt rum i privathuset bredvid skolan. Där var stora salen skolsal och fröken bodde ovanpå. Det präktiga skolhuset invigdes 1923, men verksamheten blev kortvarig. Redan vid 1930-talets slut lades skolan ned pga vikande barnunderlag.

1900-tal

Idö elektrifierades 1945, men telefon hade funnits sedan 1930-talets slut. Separat telefonförbindelse med Spårö drogs dock redan 1890. Man kan idag tycka att en så viktig lotsstation skulle utrustats med dylika moderniteter mycket tidigare. Post eller handelsbod har aldrig funnits.

Den stora förändringen inträdde på Idö sent i förhållande till de andra stora lotsöarna. Först 1986 drogs lotsstationen på ön in. Det fanns då inte så många lotsar kvar, rationalisering och modern teknik hade redan gallrat hårt.

Fiskarena levde goda dagar under 1900-talets mitt, när ålfisket nådde lysande höjder. Det är först med detta goda ålfiske som det gamla jordbruket blir alltför arbetskrävande och onödigt. I ladugårdarna hade fram till dess funnits en häst och upp till fyra kor. Vid 1900-talets mitt upphör allt arbete med såväl jord som djur.

Bebyggelse

Lotsbyn

Lotsplatser har förstås präglats av de speciella byggnader som har med arbetsuppgiften att göra, precis som fyrplatserna präglas av sina speciella byggnader. Den viktigaste byggnaden eller konstruktionen på en lotsplats var förstås utkiken, varifrån lotsarna höll omkringliggande hav under ständig uppsyn. Det var också härifrån man ursprungligen signalerade till fartygen. Hur den utkik såg ut som Oluf på Krokö använde sig av, vet vi inget om, mer än att det var en mycket enkel konstruktion eller lösning; den högsta klippan på ön med fri sikt eller en högt belägen, kraftig gran man kunde klättra upp i.

Det äldsta kända upppassningshuset på Idö är från 1800-talets senare del. Det låg nere i lotshamnen, Laxvarpsviken, och bredvid detta låg det öppna utkikstornet. Stugan var liten och fyrkantig med rik panelarkitektur under ett falsat plåttak. 1899 ritade Albert Engström av ett öppet utkikstorn med en liten balkong på ön. Omkring sekelskiftet 1900 uppfördes en ny upppassningsstuga med enkel exteriör i två våningar på öns högsta punkt, bakom själva lotsbyn. Den strama träpanelen var rödstruken, sadeltaket plåttäckt och fönstren vitmålade och spröjsade. 1920

uppfördes en ny och modern lotsutkik i metall bredvid den gamla. Men tanken att separera utkik och upppassningsstuga var inte gångbar. Runt 1950 byggs därför upppassningshuset till med ett utkikstorn. Tornet är mycket likt det som samtidigt byggdes på Städscholmen. Högst upp finns en öppen balkong med den mest sanslösa utsikt kan man tänka. Hela byggnaden ges utpräglad funkisexteriör genom det strama utkikstornet och att upppassningsstugans tidigare röda fasader nu målas ljusa med vita snickerier. Prickskjulet ner vid hamnen kom till under 1940-talet. Om det ersatte något äldre vet vi inte. Samtidigt byggdes vågbrytaren i hamnen och den gamla hamnen i laxvarpet överges. På taket tillkom snart en liten utkik.

Den första byggnaden i lotsbyn uppfördes under 1890-talet och var ett stort bostadshus indelat i tre lägenheter; en för förmannen och två för lotsarna. Det kompletterades bla med uthus med plats för höns och gris, baragarstuga och dass. Eftersom trångboddheten det nya huset till trots var stor, byggde en nygift lots eget hus strax intill redan 1904. Under 1920-talet flyttades underdelen till den fd fyren på Gotska Sandön till Idö för bli lotsbostad. Alla lotshusen är mycket speciellt utsmyckade exteriört; nertill spetsågad panel och i hörnen rundstav avslutad med spetsiga knoppar. Lotsarna tycks inte ha haft egna sjöbodas. Till lotshusen hör trädgårdar omgivna av frodiga häckar som skydd för vinden. Alla hus i lotsbyn är faluröda med sedvanligt vita snickerier. Det stora undantaget som bekräftar regeln, är det stora lotshuset från 1890-talet som idag har samma ljust gula exteriörfärg som lotsutkiken, vita snickerier och ett grönt plåttak.

Fiskebyn

I fiskebyn, som ju egentligen är den ursprungliga lotsbyn, upprepas skärgårdens sedvanliga bebyggelsemönster med bodas och bryggor tätt ihopträngda vid gloet, ekonomibyggnader och bostadshus i slänten ovanför på den torrare mark som heller inte var odlingsvärd. Fiskebyns bebyggelse ligger samlad i en halvcirkel mot havet och de två glona. Marken är låglänt med en öppen beteshage mellan husen. Gräsbevuxna stigar och små körvägar leder ner till glona. Bebyggelsen var tidigare uppdelad i övre och nedre byn. Denna gräns har något suddats ut genom nytillkomna hus. Gränsen mellan privat tomtmark och allmän mark och gångstigar är däremot knivskarp, genom de staket som omgärdar varje tomt. Likaså markeras skillanden av växligheten; innanför staketen är blomsterprakten stor med många vård- och fruktträd, utanför fd betad, lite kullrig mark med mest sly, om det finns någon högre vegetation.

Ekonomibyggnaderna ligger på den stenbundna marken väster om och emellan de gamla bylägena. Alla ladugårdar hukar lite av ålder och är ännu rödstukna under tegeltak.

Nedre byn är enligt kartmaterialet den äldsta av de båda ”byarna”. De äldsta lotsstugorna som ju låg här i byn var små låga ryggåsstugor. Den sista av dessa revs på 1870-talet. Dagens bebyggelse är uppförd mellan 1800-talets mitt och 1913. Bostadshusen är uppförda i 1½ plan på såväl enkel som dubbel bredd. De har genomgående en ljus färgskala trots blandade fasadmaterial. Takmaterialen växlar i material och färg. Varje hustomt är omgärdad av staket, nät- såväl som spjalstaket. De sistnämnda är målade i ljusa färger och försedda med profilerade knoppar målade i grönt. I ett av husen i nedre byn bodde Bruno Liljefors

tillsammans med sin hustru Sigrid under 1890-talet. Idö med omgivningar lär ha kunnat erbjuda motiv värdiga en mästare.

Övre byn präglas av små låga rödmålade hus, enligt tradition på ön uppförda omkring 1860. Småskaligheten bryts endast av skolan och skolans grannhus, båda tillkomna under 1920-talet och mycket typiska för sin tillkomsttid. Också i övre byn är hustomterna inhägnade av staket. Spjälstaken är rödmålade liksom husen. En kvarlevande antydan till månghussystem kan ännu anas.

Enligt kartmaterialet är södra gloet äldre som hamn än norra gloet. Båda är dock lika oregelbundna till formen och ligger lika öppna mot sjön. De tycks också likvärdiga vad gäller tillgång till släta hållar och grunda, gräsbevuxna stränder. I södra gloet ligger bodarna på sina ställen i två rader dvs de äldre långt upp på land, nedanför de yngre som ännu ligger vid vattnet. Det är förstås också här den enligt uppgift äldsta bevarade sjöboden finns. Den ligger nu långt upp på land med en grävd kanal fram till bryggan. Som sig bör är den låg och timrad. Större båthus saknas. Inte heller finns minsta lilla cementkaj i något av glona. Alla båtar ligger vid bryggor vid bodarna. Mångfalden av bodar är stor; allt efter de behov – och båtar- som funnits under hela 1900-talet. Denna ålderdomliga prägel till trots, bedrivs modernt yrkesfiske från södra gloet på Idö.

De äldre sjöbodarna läge ger oss en fingervisning om landhöjningens hastighet och (förödande) innebörd. De visar också att de båtar som fordom användes inte var så djup- gående som dagens båtar. Till landhöjningen ska också läggas en modern uppgrundning beroende på kraftig vass- och sjögräspåväxt, som hindrar vattengenomströmningen. Alla bodar är rödstukna och flera har fortfarande tegel på taken.

På gränsen till svallgrusbacken i syvästra hörnet av ön är jorden sandig och lämplig för potatisodling. Det sägs att jordpäarer började odlas här något decennium in på 1800-talet. I svallgruset slänt finns idag en samling jordkällare där potatisen förvarades.

Dagsläget

Idö har aldrig genomgått storskifte eller laga skifte utan är i grunden sämjedelad. Ön har sedan lång tid varit delad i två gårdar som enligt sämjedelning ägt häften var. Lotsverket erhöll 1945 marken runt lotsbyn och laxvarpet med tillhörande jakt- och fiskerätt. Ägoförhållandena är på Idö, som på många andra håll i skärgården, oerhört invecklade och komplicerade med mycken sämjedelad mark. Eftersom bankerna idag vägrar godtaga in-teckningar i oskiftade fastigheter, har detta medfört att man måst legalisera, dvs stycka av en tomt runt varje hus för att erhålla lagfart på tomterna. För Idös del skedde denna legalisering 1978. Sålunda är skogen skiftad, men man äger inte marken i sin lott utan endast träden som växer på lotten. Samma sak för åkermarken. Fiskelotterna är också sämjedelade, men roterar mellan markägarna i ettårsintervall. Till fiskelotterna hör sjöfågeljakten. Den övriga jakten är sämjedelad.

Lotsstationen på Idö lades ner den 1 februari 1986. Det i skärgården ständigt vakande mäskliga ögat har helt ersatts av avacerade radio- och

telekommunikationssystem. All kommunikation och lotsning utgår numera från sk TIC (trafik informations centraler), ca tio i hela landet. Idö lotsstation tillhörde Kalmarsunds sjötrafikområde. Detta tillsammans med Bråvikens sjötrafikområde utgör nu en enhet inom vilken all lotsning dirigeras från en TIC i Oxelösund. Alla byggnader som hörde till lotsverksamheten på Idö finns emellertid kvar och används idag som sommarbostäder, tom lotsutkiken.

Lotseriets saga är alltså all på Idö. Detsamma gäller jordens brukande. Så sent som under 1970-talet betade rödbrokiga kossor på ön, men idag är all mark i princip ”övergiven” och man håller öppet runt byarna genom röjning. Fisket lever dock vidare i form av ålfiske. Till skillnad från öarna runt om, där man fiskar med bottengarn och ryssjor, har man på Idö satsat på ålflytgarn. Bottengarnen hissas upp på höga opphissarstolpar, vilka ju brukar kanta hamnarna. Flytgarnen däremot torkas och rengörs på låga ställningar, nästan ett slags moderna bresslen, på de slätlipade småholmarna utanför hamnen.

Fiskarena på ön pendlar mellan Idö och fastlandet med bopålar på varje ställe. Sommartid är ön förstås tätbefolkad.

Idö är en av få öar i Tjust som har en riktig gästbrygga. Och en av ännu färre öar som sommartid har reguljär färjeförbindelse med fastlandet, tillika en restaurang med hotell. Lotsbyn är idag kompletterad med ett antal röda bodar en bit från sjökanten som tjänar som uthyrningsstugor.

Trots att Idö är en relativt stor ö, en lättillgänglig idyll i ytterskärgården, saknas privata sommarstugor helt.

Skydd och förordningar

Klass I Natur i östra Småland

Litteratur

Kalmar läns museums arkiv

Lantmäteriets arkiv

Sjöfartsverkets arkiv

Västerviks första lotsgård. Roger Karlsson, Tjustbygden 1987

Tomtningar i Tjusts skärgård. Roger Karlsson, Tjustbygden 1988

Kring en lotsgårds historia. RagnarWirsén 1968

Glimtar från gångna tiders skärkarlsliv. RagnarWirsén, Landstingsbygd 1962

Frälsegodsen i Sverige under storhetstiden. Johan Almquist 1976

Socknar och gårdar i Tjust. Claes-Göran Petersén 2002

Natur i östra Småland. Länsstyrelsen 1997

Skärgårdshistoria. Gammlebyviken och Västerviks skärgård. Mikael Gustafsson 1993